

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кафедра правоохоронної діяльності та поліціїстики
Факультет № 6

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

навчальної дисципліни «**Адміністративне судочинство**» вибіркового компоненту освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

262 Правоохоронна діяльність (Правоохоронна діяльність)

за темою № 4 – «Докази та доказування. Процесуальні строки».

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30 серпня 2023 року № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25 серпня 2023 року № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 29 серпня 2023 року № 7

Розглянуто на засіданні кафедри правоохоронної діяльності та поліціїстики
Протокол від 18 серпня 2023 року № 8

Розробники:

1. Доцент кафедри правоохоронної діяльності та поліціїстики, кандидат юридичних наук, професор Панова Ірина Вікторівна.
2. Доцент кафедри правоохоронної діяльності та поліціїстики, кандидат юридичних наук Клубань Марія Володимирівна.

Рецензенти:

1. Суддя Господарського суду Харківської області, кандидат юридичних наук Сальнікова Г.І.
2. Доцент кафедри адміністративного права та процесу Ф № 1 ХНУВС, кандидат юридичних наук, доцент Казанчук І.Д.

План лекції

1. Основні положення про докази.
2. Види доказів та їх загальна характеристика.
3. Підстави та порядок забезпечення доказів.
4. Способи забезпечення доказів.
5. Процесуальні строки.

1. Основні положення про докази.

Кодекс адміністративного судочинства України визначає поняття доказів, перелік видів, засобів, доведення, *джерел доказів*, які можуть використовуватися в адміністративному процесі, а також суб'єктів подання доказів.

Правові норми, що регулюють процес доказування, складають інститут доказового права галузі адміністративного процесуального права.

До системи цих норм входять:

норми, які регулюють поняття доказів та їх процесуальні джерела

норми, які регулюють предмет доказування

норми-принципи адміністративного процесу

норми які передбачають обов'язки суб'єктів доказування, та порядок вчинення процесуальних дій щодо збирання, зберігання, забезпечення та оцінки доказів

Доказами в адміністративному судочинстві є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи.

Докази - це інформація про обставини у справі, отримана судом із визначених КАСУ джерел за встановленими засобами доказування.

На підставі цієї інформації суд встановлює *наявність або відсутність*:

- обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін;
- інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. До інших обставин, які мають значення для вирішення справи, можна
- віднести обставини, на які сторони або інші особи, які беруть участь у справі, не посилаються, але які обов'язково, згідно із законом, повинні бути встановлені судом для того, щоб правильно вирішити справу. Сюди також можна віднести обставини, що мають процесуальне

Класифікація доказів

За зв'язком доказів з обставинами розрізняють:

Прямі докази - вони однозначно вказують на наявність або відсутність певної обставини.

Непрямі докази - вони дозволяють зробити лише припущення про наявність чи відсутність того чи іншого обставини.

Практичне значення такого поділу полягає в тому, що якщо обставина доводиться лише непрямыми доказами, їх в сукупності повинно бути достатньо, щоб зробити однозначний висновок про наявність чи відсутність обставини і відкинути всі інші припущення.

За процесом формування відомостей про обставини розрізняють:

первинні докази – першоджерело.

похідні докази - ті, які відтворюють зміст іншого доказу.

По можливості обставини по справі повинні бути встановлені на підставі первинних доказів. На похідні докази доцільно посилатися при відсутності первинних..

За цілями доведення докази можна розділити на:

1) *основні докази* - що підтверджують наявність або відсутність певної обставини;

2) *контраргументи* - спростовують основний доказ.

Наявність одночасно основного і спростовуючого доказів щодо певної обставини дозволяє зробити висновок, що, принаймні, один з них є хибним, а тому вони потребують перевірки іншими доказами. При відсутності такої можливості і при однаковій переконливості основного і протилежної доказ суд може визнати недоведеним наявність або відсутність обставин, що підтверджується основним доказом.

Засоби доказування - є зовнішнім виразом доказів.

Засобами доказування (джерелами доказів) в адміністративному процесі можуть бути:

- 1) показання свідків;
- 2) письмові докази;
- 3) речові докази;
- 4) висновок експерта;
- 5) висновок експерта у галузі права;
- 6) електронні докази;

Доказом є власне зміст показань свідків, письмових доказів, речових доказів, електронних доказів, висновків експертів, - вся ця інформація, що міститься в них і має значення для фактичного визначення обставин і остаточного вирішення справи.

Суб'єкти подання доказів

Відповідно до принципу змагальності докази для суду надають учасники справи (сторони, треті особи, їх представники). Якщо у таких осіб є труднощі з поданням доказів, суд за їх клопотанням витребує докази.

Відповідно до принципу офіційного з'ясування всіх обставин у справі в разі недостатності доказів суд пропонує особам, які беруть участь у справі, подати додаткові докази, яких, на думку суду, не вистачає.

Якщо особа посилається на певні обставини, але пропозицію суду про надання доказів на її підтвердження проігнорувала, суд вирішує справу на підставі тих доказів, які є в справі.

В разі недостатності доказів для з'ясування певних обставин суд вправі витребувати докази і за власною ініціативою. Але за правилами КАСУ збір доказів не є обов'язком суду. Суд може витребувати докази від особи, незалежно від того, чи є вона учасником цього процесу. Витребування доказів здійснюється зазвичай під час підготовчого провадження, але це не перешкоджає суду постановити відповідну ухвалу і в ході судового розгляду. Докази можуть витребувати тільки суди першої та апеляційної інстанцій, оскільки тільки вони досліджують докази.

Слід звернути увагу, що пояснення сторін, третіх осіб, їх представників мають доказове значення тільки тоді, коли такі особи допитані як свідки. Разом з тим КАСУ надає право таким особам дати пояснення про відомі їм обставини з правилами допиту свідків з метою посилення довіри до цих пояснень, адже вони даються під присягою і загрозою кримінальної відповідальності за дачу неправдивих свідчень. Пояснення сторін, третіх осіб, їх представників потрібні для реалізації права щодо змагальності в суді, доведення і переконання суду в обґрунтованості вимог.

Належність та допустимість доказів.

Достовірність та достатність доказів.

КАС України встановлює правила належності доказів, які визначають об'єктивну можливість конкретного доказу підтверджувати конкретну обставину, яка має значення для вирішення справи, а також правила допустимості доказів, що визначають легітимну можливість конкретного доказу підтверджувати певну обставину у справі.

Належними є докази, які містять інформацію щодо предмета доказування.

Предметом доказування є обставини, які підтверджують заявлені вимоги чи заперечення або мають інше значення для розгляду справи і підлягають встановленню при ухваленні судового рішення.

Сторони мають право обґрунтовувати належність конкретного доказу для підтвердження їхніх вимог або заперечень.

Суд не бере до розгляду докази, які не стосуються предмета доказування.

Так, правила належності доказів спрямовані на досягнення процесуальної економії шляхом усунення з судового розгляду доказів, які не мають відношення вирішення справи. Належними вважаються докази, які містять інформацію щодо

предмету доказування, а також існує зв'язок між доказом і обставиною. Якщо відповіді на обидва питання позитивні, то доказ необхідно долучити до справи як належний. У разі якщо суд не приймає доказ до розгляду з мотивів, що він не є належним, суд повинен своєю ухвалою відмовити в задоволенні клопотання і обґрунтувати відмову. Можливі випадки, коли доказ все ж не є належним і це з'ясовується в процесі його дослідження, тоді суд в мотивувальній частині рішення повинен вказати про це і про мотиви, за якими він вважає, що доказ не є належним.

Допустимість доказів.

Суд не бере до уваги докази, які одержані з порушенням порядку, встановленого законом.

Обставини справи, які за законом мають бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватися іншими засобами доказування.

Достовірними є докази, на підставі яких можна встановити дійсні обставини справи.

Достатніми є докази, які у своїй сукупності дають змогу дійти висновку про наявність або відсутність обставин справи, які входять до предмета доказування.

Питання про достатність доказів для встановлення обставин, що мають значення для справи, суд вирішує відповідно до свого внутрішнього переконання.

У свою чергу, правила допустимості доказів встановлені для досягнення справедливості, об'єктивності і сумлінності при підтвердженні доказами обставин у справі, виходячи з того, що нелегітимні засоби не можуть використовуватися для досягнення легітимної мети. Інакше правосудність судового рішення, прийнятого з урахуванням нелегітимного докази, завжди буде залишатися під питанням.

Більш того, КАСУ містить пряму заборону для суду при вирішенні справи брати до уваги, докази, отримані з порушенням закону.

Докази, отримані з порушенням порядку, встановленого законом можна розділити на:

1) докази, отримані з порушенням порядку, встановленого нормами матеріального права.

2) докази, отримані з порушенням порядку, встановленого нормами процесуального права. До цієї категорії доказів можна віднести і сфальсифіковані докази.

Є випадки, коли певні обставини по справі повинні бути підтверджені певними засобами доказування:

1) нормами матеріального права. Наприклад, відповідно до частини першої статті 218 ЦКУ, недодержання сторонами письмової форми правочину, яка встановлена законом, не має наслідком його недійсність, крім випадків,

встановлених законом. Заперечення однією із сторін факту вчинення правочину або оспорування окремих його частин може доводитися письмовими доказами, засобами аудіо-, відеозапису та іншими доказами. Рішення суду не може ґрунтуватися на свідченнях свідків.

2) нормами процесуального права. *Наприклад, завідомо неправдиві показання свідка або неправильність висновку експерта - як нововиявлені обставини повинні бути підтверджені вироком суду, що набрав законної сили.*

Достовірними є докази, на підставі яких можна встановити дійсні обставини справи.

Наприклад, при оцінці документів чи інших письмових доказів суд зобов'язаний з урахуванням інших доказів переконатися в тому, що такі документ або інший письмовий доказ виходять від органу, уповноваженого представляти даний вид доказів, підписані особою, яка має право скріплювати документ підписом, містять всі інші невід'ємні реквізити даного виду доказів. Недарма для оцінки достовірності докази щодо належності підпису уповноваженій особі суд запитує правовстановлюючі документи, з яких випливає повноваження осіб на підписання документів. При оцінці копії документа або іншого письмового доказу суд перевіряє, чи не відбулося при копіюванні зміна змісту копії документа в порівнянні з його оригіналом, за допомогою якого технічного прийому виконано копіювання, чи гарантує копіювання тотожність копії документа і його оригіналу, яким чином зберігалася копія документа. Через недостовірності доказів суд не приймає листи, спрямовані за допомогою факсу, бо останні складно перевірити на предмет їх достовірності.

Розподіл обов'язків по доказуванню і представленню доказів

За загальним правилом, а це впливає з принципу змагальності, кожна сторона повинна представити докази на підтвердження обставин, на які вона посилається, або на спростування обставин, про які стверджує інша сторона. Такий же обов'язок є і у третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору, оскільки вона по процесуальному становищу прирівняна до позивача.

Докази можуть подавати тільки учасники справи.

Позивач, особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, повинні подати докази разом із поданням позовної заяви. Крім того, за новими правилами КАСУ:

1) Докази, не подані у встановлений законом або судом строк, до розгляду судом не приймаються, крім випадку, коли особа, що їх подає, обґрунтувала неможливість їх подання у вказаний строк з причин, що не залежали від неї;

2) Копії доказів (крім речових доказів), що подаються до суду, заздалегідь надсилаються або надаються особою, яка їх подає, іншим учасникам справи.

Суд не бере до уваги відповідні докази у разі відсутності підтвердження надсилання (надання) їх копій іншим учасникам справи, крім випадку, якщо такі докази є у відповідного учасника справи або обсяг доказів є надмірним, або вони подані до суду в електронній формі, або є публічно доступними;

3) Докази, які не додані до позовної заяви чи до відзиву на неї, якщо інше не визначено цим Кодексом, подаються через канцелярію суду з використанням Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи або в судовому засіданні з клопотанням про їх приєднання до матеріалів справи.

В адміністративному процесі, як виняток із загального правила, у справах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень встановлена презумпція його винуватості. Оскільки таких справ найбільше серед інших справ, то фактично загальним є правило про те, що тягар доведення правомірності своїх рішень, дій чи бездіяльності покладається на відповідача - суб'єкта владних повноважень. Презумпція винуватості покладає на суб'єкта владних повноважень обов'язок аргументовано, посилаючись на докази, довести правомірність свого рішення, дії чи бездіяльності і спростувати (довести зворотне) твердження позивача про порушення його прав, свобод чи інтересів. Такий обов'язок відсутній, якщо відповідач визнає позов, а задоволені вимоги не будуть суперечити чинному законодавству. На практиці такого не буває.

Однак це аж ніяк не означає, що кожен адміністративний позов, навіть очевидно необґрунтований і безпідставний, зобов'язує суб'єкта владних повноважень забезпечувати своє представництво в кожному такому процесі. З презумпції винуватості суб'єкта владних повноважень не слід вважати про його автоматичний програш у справі, якщо він ніяк не відреагував на позов або просто його не визнав. Презумпція винуватості не є абсолютною (як у судовому процесі прецедентної системи права, де відсутність заперечення позову і неявка відповідача в судові засідання розцінюється судом як визнання позову і тягне програш відповідача). Презумпція винуватості суб'єкта владних повноважень - відповідача означає припущення, що повідомлені позивачем обставини у справі щодо рішень, дій, бездіяльності відповідача та про порушення права, свободи чи інтересу відповідають дійсності, поки відповідач їх не спростує їх на основі доказів. Тому застосування принципу «презумпції винуватості суб'єкта владних повноважень» не обумовлює його автоматично програшного становища в справі. Невиконання обов'язку відповідача довести правомірність своїх рішень, дій або бездіяльності, не звільняє суд від обов'язку ухвалити справедливе і правосудне судові рішення. Однак презумпція винуватості позбавляє суд необхідності перевіряти повідомлені позивачем обставини, якщо вони не викликають обґрунтованого сумніву. Обов'язок суб'єкта владних повноважень подати всі докази.

В адміністративному судочинстві позивачем, як правило, є фізична або юридична особа, а основна частина доказів у справі акумулюється у відповідача - суб'єкта владних повноважень, адже вирішуючи якісь питання, суб'єкт владних повноважень збирає цілий ряд матеріалів. Тому позивач, як правило, перебуває в гіршому становищі щодо можливості збору і подання доказів у порівнянні з суб'єктом владних повноважень.

До того ж, не посвячений в бюрократичні механізми громадянин погано орієнтується в тому, які докази можуть підтвердити обставини, на які він посиляється. Тому суб'єкт владних повноважень - відповідач у справі зобов'язаний подати суду всі наявні у нього документи та матеріали, які можуть бути використані як докази в справі, незалежно від того, на чию користь вони можуть бути використані - на користь відповідача або навіть позивача. У разі невиконання цього обов'язку суд може самостійно своєю ухвалою витребувати названі документи та матеріали.

Невиконання рішення про витребування доказів може привести застосування такого запобіжного процесуального примусу, як тимчасове вилучення доказів для дослідження судом. Якщо ж суб'єкт владних повноважень не надає наявні у нього докази, суд вирішує справу на підставі існуючих у справі доказів.

2. Види доказів та їх загальна характеристика.

Показання свідків як засіб доказування - це повідомлення про відомі йому обставини, що мають значення для справи. Джерела поінформованості свідка можуть бути різними - безпосереднє сприйняття певної обставини (тоді показання свідка будуть первинним доказом), сприйняття інформації про обставину з інших джерел (похідний доказ).

Свідком може бути тільки фізична особа, оскільки вона наділена можливостями сприймати інформацію (бачити, чути, відчувати) і відтворювати її. Юридична особа не може бути свідком, бо такій особі не може бути відомо про ті чи інші обставини.

Зазвичай суд отримує свідчення (показання) свідка під час судового розгляду на етапі дослідження доказів у справі.

Суд, як в порядку забезпечення доказів, так і на етапі судового розгляду може провести допит в місці проживання свідка або доручити провести такий допит адміністративному суду за місцем проживання свідка. Показання свідка в зазначених випадках фіксуються в протоколі про вчинення окремої процесуальної дії – в протоколі допиту свідка і можуть бути зафіксовані технічними засобами.

Суд оцінює показання свідка в сукупності з іншими доказами і з урахуванням ступеня довіри до нього, яка формується під час спостереження за поведінкою свідка, заслуховування думки осіб, які беруть участь у справі, за показаннями свідка і т.п.

Суд не може брати до уваги показання свідка, який особисто не сприймав обставини і не може назвати джерел своєї поінформованості про них, тобто не вказує, звідки йому стало відомо про обставини. Адже вказівки на джерела обізнаності є важливим для суду, щоб визначитися, наскільки можна довіряти таким показанням, і, по можливості, перевірити їх. Якщо показання свідка є похідним доказом, суд має можливості досліджувати і джерело поінформованості свідка. Зокрема, якщо показання свідка базуються на повідомленні від іншої особи, суд повинен допитати і цю особу в якості свідка.

Хоча неможливість допитати таку особу в якості свідка в зв'язку з його смертю не позбавляє показань свідка сили доказу, але може вплинути на ступінь довіри до таких показань.

Письмові докази як засіб доказування

Письмові докази в адміністративному судочинстві є найпоширенішим способом доказування.

Письмовими доказами є:

- 1) будь-які документи (крім електронних документів), які містять дані про обставини, що мають значення для правильного вирішення спору;
- 2) акти;
- 3) листи (службового або особистого характеру), які мають значення для справи;
- 4) будь-які інші письмові записи.

Доказом можуть бути тільки ті письмові записи, що містять відомості про обставини, що мають значення для справи, тобто входять до предмету доказування.

Документ - це діловий папір, виданий за підписом уповноваженої особи (осіб), має певні реквізити і викладений в письмовій формі. Зазвичай документ підтверджує певний юридичний факт або право особи.

Документами, а отже, письмовими доказами слід вважати і протоколи про вчинення окремих процесуальних дій, в тому числі протоколи допиту свідка в порядку забезпечення доказів або судового доручення.

Акт - це діловий документ, складений уповноваженою на це особою (особами), в якому зафіксовано вчинення певної дії (дій) і її (їх) результати. Як письмові докази можуть використовуватися: акт ревізії, акт перевірки, акт прийому-передачі і т.п.

Акт правильно розглядати як різновид документа.

Лист - будь-яке повідомлення однієї особи, адресований іншій особі, передано поштою, кур'єром, факсом, тощо.

У більш вузькому сенсі лист - це поштове відправлення з вкладенням письмового повідомлення або документа, розміри і масу якого встановлено Правилами надання послуг поштового зв'язку.

Перелік видів письмових доказів не є вичерпним.

Письмовим доказом можуть бути визнані будь-які записи, які містять інформацію про обставини у справі у вигляді букв, цифр та інших знаків, схем і т.д.

Учасник справи, який подає письмові докази в копіях, повинен зазначити про наявність у нього або іншої особи оригіналу письмового доказу.

Учасник справи підтверджує відповідність копії письмового доказу оригіналу, який знаходиться у нього, своїм підписом із зазначенням дати такого засвідчення.

Якщо подано копію (електронну копію) письмового доказу, суд за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи може витребувати у відповідної особи оригінал письмового доказу. Якщо оригінал письмового доказу не поданий, а учасник справи або суд ставить під сумнів відповідність поданої копії (електронної копії) оригіналу, такий доказ не береться судом до уваги.

Речові докази як засіб доказування

Речовими доказами є предмети матеріального світу, які своїм існуванням, своїми якостями, властивостями, місцезнаходженням, іншими ознаками дають змогу встановити обставини, що мають значення для справи.

Законодавець встановлює можливість використання такого засобу доказування в адміністративній справі як речовий доказ, в тому числі розташований на магнітних, електронних і інших носіях інформації, що містять аудіовізуальну інформацію, а також порядок їх витребування судом і повернення. Такими носіями інформації можуть бути фотографії, аудіо-, відеокасети, дискети, диски CD і DVD, різні карти пам'яті і т.д.

У деяких випадках треба чітко розмежовувати речові і письмові докази. Так, документ може бути речовим доказом, якщо для встановлення обставин у справі мають значення його матеріальні властивості (тип паперу, вид друкарської фарби, сліди витирання чи редагування тексту і т.д.). Якщо ж для встановлення обставин у справі має значення інформація, яка передається за допомогою знаків (літер, цифр і т.д.), схем, тоді документ є письмовим доказом.

Електронні докази як засіб доказування

Електронними доказами є інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні

документи (текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися, зокрема на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі Інтернет).

Електронні докази подаються в оригіналі або в електронній копії, засвідченій електронним цифровим підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до [Закону України "Про електронний цифровий підпис"](#). Законом може бути визначено інший порядок засвідчення електронної копії електронного доказу.

Учасники справи мають право подавати електронні докази в паперових копіях, посвідчених в порядку, визначеному законом. Паперова копія електронного доказу не вважається письмовим доказом.

Учасник справи, який подає копію електронного доказу, повинен зазначити про наявність у нього або іншої особи оригіналу електронного доказу.

Якщо подано копію (паперову копію) електронного доказу, суд за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи може витребувати у відповідної особи оригінал електронного доказу. Якщо оригінал електронного доказу не поданий, а учасник справи або суд ставить під сумнів відповідність копії (паперової копії) оригіналу, такий доказ не береться судом до уваги.

Висновок експерта як засіб доказування

Висновок експерта - це докладний опис проведених експертом досліджень, зроблені у результаті них висновки та обґрунтовані відповіді на питання, поставлені перед експертом, складений у порядку, визначеному законодавством.

Правові відносини з проведення судових експертиз, крім відповідних процесуальних кодексів, регулюються:

- 1) Законом України «Про судову експертизу»;
- 2) Наказом Міністерства юстиції України «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень»;
- 3) Наказом Міністерства юстиції України «Про затвердження Інструкції про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах»;
- 4) іншими нормативно-правовими актами, що стосуються питань судової експертизи.

За кількісним складом експертів і напрямками дослідження розрізняють такі експертизи:

- експерт проводить одноосібно,
- комісійна експертиза, проведена двома і більше експертами одного напрямку знань,
- комплексну експертизу, яка проводиться двома і більше експертами з різних галузей знань або різних напрямів у межах однієї галузі знань.

За часом і метою призначення є:

- основна експертиза;
- додаткова експертиза, яка проводиться з метою усунення неповноти або неясності висновку основної експертизи;
- повторна експертиза, яка проводиться з метою встановлення обґрунтованості висновку основної експертизи.

Особи, які беруть участь у справі, мають право:

- 1) просити суд призначити судову експертизу;
- 2) подати суду питання, щодо яких потрібна відповідь експерта;
- 3) доручити проведення судової експертизи в відповідній експертній установі або конкретному експерту (якщо сторони домовилися про залучення експертами певних осіб, суд повинен призначити їх відповідно до цієї домовленості, якщо ці особи відповідно до закону можуть бути експертами);
- 4) заявляти відвід експерту;
- 5) давати пояснення експерту;
- 6) знайомитися з висновком експерта;
- 7) просити суд призначити повторну, додаткову або комплексну експертизу.

Предметом висновку експерта може бути дослідження обставин, які входять до предмета доказування та встановлення яких потребує наявних у експерта спеціальних знань.

Предметом висновку експерта не можуть бути питання права.

Висновок експерта може бути наданий на замовлення учасника справи або на підставі ухвали суду про призначення експертизи.

Висновок експерта викладається у письмовій формі і приєднується до справи.

Суд має право за заявою учасників справи або з власної ініціативи викликати експерта для надання усних пояснень щодо його висновку.

У висновку експерта повинно бути зазначено: коли, де, ким (ім'я, освіта, спеціальність, а також, за наявності, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, вчене звання, посада експерта), на якій підставі була проведена експертиза, хто був присутній при проведенні експертизи, питання, що були поставлені експертові, які матеріали експерт використав. Інші вимоги до висновку експерта можуть бути встановлені законодавством.

У висновку експерта має бути зазначено, що він попереджений (обізнаний) про відповідальність за завідомо неправдивий висновок, а у випадку призначення експертизи судом - також про відповідальність за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків.

Якщо під час підготовки висновку експерт встановить обставини, що мають значення для справи, з приводу яких йому не були поставлені питання, він має право включити до висновку свої міркування про ці обставини.

Суд за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи призначає експертизу у справі за сукупності таких умов:

1) для з'ясування обставин, що мають значення для справи, необхідні спеціальні знання у сфері іншій, ніж право, без яких встановити відповідні обставини неможливо;

2) жодною стороною не наданий висновок експерта з цих самих питань або висновки експертів, надані сторонами, викликають обґрунтовані сумніви щодо їх правильності.

Експерт, який склав висновок за зверненням учасника справи, має такі самі права і обов'язки, що й експерт, який здійснює експертизу на підставі ухвали суду.

Висновок експерта у галузі права

Учасники справи мають право подати до суду висновок експерта у галузі права щодо:

1) застосування аналогії закону чи аналогії права;

2) змісту норм іноземного права згідно з їх офіційним або загальноприйнятим тлумаченням, практикою застосування, доктриною у відповідній іноземній державі.

Висновок експерта у галузі права не може містити оцінки доказів, вказівок про достовірність чи недостовірність того чи іншого доказу, про переваги одних доказів над іншими, про те, яке рішення має бути прийнято за результатами розгляду справи.

Висновок експерта у галузі права не є доказом, має допоміжний (консультативний) характер і не є обов'язковим для суду.

Суд може посилатися в рішенні на висновок експерта у галузі права як на джерело відомостей, які в ньому містяться, та має зробити самостійні висновки щодо відповідних питань.

3. Підстави та порядок забезпечення доказів.

Інститут забезпечення доказів - це свого роду механізм попереднього збору і закріплення доказів для подальшого розгляду адміністративної справи по суті.

Забезпеченням доказів є збір доказів до відкриття провадження у справі або на стадії підготовчого провадження, якщо надання цих доказів до початку судового

розгляду стане неможливим або ускладненим. Надання доказів також можуть бути забезпечено також в період між судовими засіданнями, а також в апеляційному провадженні.

Неможливість надання (отримання) доказів може бути пов'язана з майбутнім знищенням, пошкодженням доказів, неочікуваної смертю свідка і т.д., а ускладнення в наданні доказів може бути обумовлено обставинами, які вимагають додаткових зусиль, витрат часу і коштів.

4. Способи забезпечення доказів.

Суд забезпечує докази допитом свідків, призначенням експертизи, витребуванням та оглядом доказів, у тому числі за місцем їх знаходження, заборобою вчиняти певні дії щодо доказів та зобов'язанням вчинити певні дії щодо доказів.

Просити суд в забезпеченні доказів можуть:

- 1) зацікавлена особа - до відкриття провадження в адміністративній справі;
- 2) особа, яка бере участь у справі - після відкриття провадження у справі.

Особами, які беруть участь у справі, є сторони (позивач і відповідач), треті особи та представники сторін і третіх осіб. Найчастіше інтерес в забезпеченні певних доказів існує у позивача, оскільки більшість доказів акумулюється у відповідача - суб'єкта владних повноважень. При цьому суд не має права забезпечувати докази за власною ініціативою. Але це не заважає йому після відкриття провадження у справі збирати докази за власною ініціативою.

Для досягнення своєчасного та ефективного розгляду судом питання про забезпечення доказів законодавець виписав вимоги до заяви, в якій зазначаються:

- 1) докази, які необхідно забезпечити;
- 2) обставини, які можуть бути підтверджені цими доказами;
- 3) обставини, що свідчать про те, що надання необхідних доказів може стати неможливим або ускладненим;
- 4) обґрунтування необхідності забезпечення доказів;
- 5) спосіб, у який заявник просить забезпечити докази.

Докази, які необхідно забезпечити, повинні бути визначені настільки, щоб їх можна було безпомилково ідентифікувати. Наприклад, якщо мова йде про письмовому доказі, то слід вказати відомі заявнику реквізити, які дадуть можливість його відшукати. Якщо мова йде про забезпечення письмових або речових доказів, треба відзначити, де вони знаходяться. Якщо докази необхідно забезпечити допитом свідка, в заяві необхідно вказати ім'я свідка і місце його проживання (перебування). У разі якщо заявник цього не зробить, суд повинен з'ясувати всі ці відомості це під

час розгляду заяви про забезпечення доказів. У заяві слід вказати обставини, які можуть бути підтверджені доказами, які необхідно забезпечити. Ці обставини повинні входити до предмету доказування у справі (або в майбутній справі, якщо провадження по ній ще не відкрито), інакше суд може відмовити в задоволенні заяви про забезпечення доказів.

Заява про забезпечення доказів відрізняє від звичайного клопотання про виклик свідка, витребування доказів або призначення експертизи тим, що в ній необхідно вказати на ті обставини, які свідчать про небезпеку того, що надання необхідних доказів може стати неможливим або ускладненим. Саме ці обставини зумовлюють необхідність забезпечення доказів, щоб вони все-таки змогли бути використані для з'ясування обставин у справі.

У заяві про забезпечення доказів слід вказати реквізити справи, в якій необхідно забезпечити докази, - це може бути номер справи і / або предмет позову і сторони. Якщо ж заява подається про забезпечення доказів для майбутньої справи, то слід зазначити, з якою метою потрібно їх забезпечити, тобто описати обставини, які можуть бути фактичною підставою для адміністративного позову. Є думка, що це не обов'язково робити, якщо заяву про забезпечення доказів направлено до суду разом з позовною заявою.

Крім зазначених елементів змісту заяви про забезпечення доказів, заява повинна містити загальні реквізити:

найменування адміністративного суду, до якого подається заява,
ім'я фізичної особи або найменування юридичної особи (органу), які подають заяву, її поштову адресу, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо такі є.

Заява підписується особою, від імені якої вона подається, або його представником із зазначенням дати підписання. Якщо ж заяву підписав представник, то до заяви додається довіреність чи інший документ, що підтверджує повноваження представника, за винятком тих випадків, коли в матеріалах справи вже є такий документ.

За загальним правилом, заява про забезпечення доказів розглядається протягом п'яти днів після його надходження. Якщо в заяві вказано на обставини, які можуть вимагати якнайшвидшого забезпечення доказів, а також, якщо не можна встановити, до кого може бути згодом пред'явлено адміністративний позов, суд розглядає заяву про забезпечення доказів невідкладно після його надходження.

Про дату, час і місце розгляду заяви про забезпечення доказів суд повідомляє сторони та інших осіб, які беруть участь у справі, якщо провадження у справі відкрито.

Якщо заяву подано до відкриття провадження у справі, суд повідомляє особу, яка подала заяву, а також суб'єкта, до якого може бути пред'явлений адміністративний позов, і інших учасників публічно - правового спору.

Якщо особа, яка подала заяву, доведе, що повідомлення будь-яких інших зацікавлених осіб буде сприяти знищенню або прихованню доказів, то суд розглядає заяву, тільки повідомляючи особі, яка подала заяву.

Неприбуття у судові засідання осіб, які були належним чином повідомлені не перешкоджає розгляду заяви.

При розгляді заяви суд з'ясовує позицію повідомлених осіб, які прибули в судові засідання, щодо вимог заявлених про забезпечення доказів, а також про можливі способи і порядок забезпечення доказів. Питання про забезпечення доказів або відмову в цьому суд вирішує ухвалою, яка виноситься в нарадчій кімнаті і викладається окремим процесуальним документом.

Ухвала про забезпечення доказів викладається окремим документом і має відповідати загальним вимогам складання ухвали суду. Так в ухвалі про забезпечення доказів суд повинен визначити спосіб забезпечення доказів і порядок виконання ухвали (зокрема, терміни здійснення відповідної процесуальної дії, кого необхідно повідомити про це і т.д.).

Ухвалу про забезпечення доказів або про відмову в забезпеченні доказів може бути оскаржено в апеляційному порядку.

Оскарження ухвали про забезпечення доказів не зупиняє її виконання, а також не перешкоджає розгляду справи, якщо провадження у справі відкрито. У разі апеляційного оскарження ухвали про забезпечення доказів суд, який розглядає справу, направляє до адміністративного суду апеляційної інстанції завірені копії матеріалів справи, щоб мати можливість продовжувати розгляд.

Ухвалу про забезпечення доказів можуть оскаржити як особи, що звернулася із заявою про таке забезпечення, так і інші особи, чий права, свободи чи інтереси воно зачіпає. Забезпечуючи докази, суд керується загальними правилами проведення відповідної процесуальної дії з урахуванням стадії, на якій відбувається забезпечення доказів, і обставин, які в майбутньому можуть виключити або ускладнити отримання відповідного доказу. Забезпечення доказів у вигляді допиту свідка і огляду письмового чи речового доказу здійснюється в окремому судовому засіданні.

5. Процесуальні строки.

Процесуальні строки - це встановлені законом або судом строки, у межах яких вчиняються процесуальні дії. Процесуальні строки встановлюються законом, а якщо такі строки законом не визначені - встановлюються судом.

Процесуальні строки визначаються днями, місяцями і роками, а також можуть визначатися вказівкою на подію, яка повинна неминуче настати.

Суд має встановлювати розумні строки для вчинення процесуальних дій.

Строк є розумним, якщо він передбачає час, достатній, з урахуванням обставин справи, для вчинення процесуальної дії, та відповідає завданню адміністративного судочинства.

Перебіг процесуального строку починається з наступного дня після відповідної календарної дати або настання події, з якою пов'язано його початок.

Строк, що визначається роками, закінчується у відповідні місяць і число останнього року цього строку.

Строк, що визначається місяцями, закінчується у відповідне число останнього місяця цього строку.

Якщо закінчення строку, що визначається місяцями, припадає на такий місяць, що відповідного числа не має, то строк закінчується в останній день цього місяця.

Останнім днем строку, який закінчується вказівкою на певний день, вважається цей день.

Якщо закінчення строку припадає на вихідний, святковий чи інший неробочий день, останнім днем строку є перший після нього робочий день.

Перебіг строку, закінчення якого пов'язане з подією, яка повинна неминуче настати, закінчується наступного дня після настання події.

Останній день строку триває до двадцять четвертої години, але якщо в цей строк слід було вчинити процесуальну дію в суді, де робочий час закінчується раніше, строк закінчується в момент закінчення цього часу.

Строк не вважається пропущеним, якщо до його закінчення позовна заява, скарга, інші документи чи матеріали або грошові кошти здано на пошту чи передані іншими відповідними засобами зв'язку.

Зупинення провадження в адміністративній справі зупиняє перебіг усіх процесуальних строків у цій адміністративній справі. Перебіг процесуальних строків продовжується з дня поновлення провадження.

Суд за заявою учасника справи поновлює пропущений процесуальний строк, встановлений законом, якщо визнає причини його пропуску поважними, крім випадків, коли Кодексом встановлено неможливість такого поновлення.

Встановлений судом процесуальний строк може бути продовжений судом за заявою учасника справи, поданою до закінчення цього строку, чи з ініціативи суду.

Для звернення до адміністративного суду за захистом прав, свобод та інтересів особи встановлюється шестимісячний строк, який, якщо не встановлено інше, обчислюється з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення своїх прав, свобод чи інтересів.

Для звернення до адміністративного суду суб'єкта владних повноважень встановлюється тримісячний строк, який, якщо не встановлено інше, обчислюється з дня виникнення підстав, що дають суб'єкту владних повноважень право на пред'явлення визначених законом вимог.

Якщо законом передбачена можливість досудового порядку вирішення спору і позивач скористався цим порядком, або законом визначена обов'язковість досудового порядку вирішення спору, то для звернення до адміністративного суду встановлюється тримісячний строк, який обчислюється з дня вручення позивачу рішення за результатами розгляду його скарги на рішення, дії або бездіяльність суб'єкта владних повноважень.

Якщо рішення за результатами розгляду скарги позивача на рішення, дії або бездіяльність суб'єкта владних повноважень не було прийнято та (або) вручено суб'єктом владних повноважень позивачу у строки, встановлені законом, то для звернення до адміністративного суду встановлюється шестимісячний строк, який

обчислюється з дня звернення позивача до суб'єкта владних повноважень із відповідною скаргою на рішення, дії або бездіяльність суб'єкта владних повноважень.

Для звернення до суду у справах щодо прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби встановлюється місячний строк.

У разі подання особою позову після закінчення строків, установлених законом, без заяви про поновлення пропущеного строку звернення до адміністративного суду, або якщо підстави, вказані нею у заяві, визнані судом неповажними, позов залишається без руху. При цьому протягом десяти днів з дня вручення ухвали особа має право звернутися до суду з заявою про поновлення строку звернення до адміністративного суду або вказати інші підстави для поновлення строку.

Якщо заяву не буде подано особою в зазначений строк або вказані нею підстави для поновлення строку звернення до адміністративного суду будуть визнані неповажними, суд повертає позовну заяву.

Якщо факт пропуску позивачем строку звернення до адміністративного суду буде виявлено судом після відкриття провадження в адміністративній справі і позивач не заявить про поновлення пропущеного строку звернення до адміністративного суду, або якщо підстави, вказані ним у заяві, будуть визнані судом неповажними, суд залишає позовну заяву без розгляду.

Рекомендована література (основна, допоміжна), інформаційні ресурси в Інтернеті

Основна:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Кодекс адміністративного судочинства України [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>
3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.

4. Цивільний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
5. Господарський процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.
6. Про затвердження Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах України: Наказ Державної судової адміністрації 20.08.2019 № 814 [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0814750-19>.
7. Про граничні розміри компенсації витрат, пов'язаних з розглядом цивільних та адміністративних справ, і порядок їх компенсації за рахунок держави: Постанова Кабінет Міністрів України від 27.04.2006 № 590 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 18. – Ст. 1336.
8. Про суми та склад витрат на відрядження державних службовців, а також інших осіб, що направляються у відрядження підприємствами, установами та організаціями, які повністю або частково утримуються (фінансуються) за рахунок бюджетних коштів: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.02.2011 № 98 [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/98-2011-%D0%BF>.
9. Про Державний бюджет України на 2023 рік [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#Text>
10. Про затвердження Інструкції про порядок роботи з технічними засобами фіксування судового процесу (судового засідання): Наказ Державної судової адміністрації України від 20.09.2012 № 108 [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0108750-12>.
11. Комзюк А. Т. Адміністративний процес України: Навчальний посібник / А. Т. Комзюк, В. М. Бевзенко, Р. С. Мельник. – Київ: Прецедент, 2007. – 613 с.
12. Основи адміністративного судочинства та адміністративного права / Навч. посібник/ За заг. редакцією Куйбіди Р.О., Шишкіна В.І. – К.: Старий світ, 2006.–526 с.
13. Основи адміністративного судочинства в Україні / за заг. ред. Н.В. Александрової, Р.О. Куйбіди. Київ : КНТ, 2009. 248 с.
14. Адміністративне судочинство України : підручник / О.М. Пасенюк та ін.; ред. О.М. Пасенюк. Вищий адміністративний суд України. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 672 с.

Допоміжна:

15. Адміністративне право України. Академічний курс: підруч. У 2 т.: Т. 1. Загальна частина / [ред. кол.: В.Б. Авер'янов (голова)]. – К., 2004. – 584 с.
16. Адміністративна юстиція: європейський досвід і пропозиції для України / Авторі-упорядники І.Б. Коліушко, Р.О. Куйбіда. – К.: Факт, 2003. – 536 с.
17. Кодекс адміністративного судочинства України: Науково-практичний коментар / За ред. С.В. Ківалова, О.І. Харитонової / Ківалов С.В., Харитонova О.І., Пасенюк О.М., Аракелян М.Р. та ін. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2005. – 552 с.
18. Основи адміністративного судочинства : навчально-тренінговий посібник / О. Г. Юшкевич, Р. С. Мельник. – Х.: НікаНова, 2012. – 266 с.

19. Як визначити компетентний суд у вашій справі? / Авторупорядник Т.В.Руда. – Київ, 2011. – 56 с.

20. Янюк Н.В. Адміністративне судочинство: плани практичних занять по спецкурсу для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр». – Львів, 2016. – 28 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

1. Пошукова система Google Академія (Google Scholar) - <http://scholar.google.com>
2. Сайт «Научная сеть» - <http://www.nature.ru/>
3. Сайт «Brain Maps» - <http://brain-maps.org/>
4. Сайт «Cyberleninka» - <https://cyberleninka.ru/>
5. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. <http://www.nbuv.gov.ua/>
6. <http://www.rada.kiev.ua/> – Верховна Рада України
7. <http://www.guds.gov.ua> – Головне управління державної служби України
8. <http://www.kmu.gov.ua> – Кабінет Міністрів України
9. <http://www.nau.kiev.ua> – Нормативні акти України
10. www.reyestr.court.gov.ua – Єдиний державний реєстр судових рішень.
11. https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/kas_adm/ – Касаційний адміністративний суд